

Reflectie op kleur

Lessen voor antiracisme in de praktijk

Licheng Chao¹
Andries Schilperoord²

¹ Orthopedagoog i.o.t. GZ-psycholoog bij Levvel

² GZ-psycholoog bij 's Heerenloo, andries.schilperoord@sheerenloo.nl

SAMENVATTING

Hulpverleners en scholen zijn nog steeds veelal wit, niet alleen wat personeel betreft, maar ook in de werkwijze. Onvoldoende kennis van elkaars cultuur, het te weinig bespreekbaar maken van de rol van kleur en het onvoldoende onderkennen van institutioneel racisme hebben een negatieve invloed op de kwaliteit van diagnostiek, behandeling en scholing. Bovendien houdt het de bestaande ongelijkheid in stand. Hier is de laatste tijd meer oog voor, waardoor er meer cultuursensitieve middelen ontwikkeld zijn. Echter, racisme vraagt ook en vooral om een kritische reflectie op onszelf. Dit artikel biedt inzicht in hoe racisme bij kinderen ontstaat en biedt handvaten hoe hier in de opvoeding, hulpverlening, op scholen en binnen de eigen werkplek mee om te gaan.

INLEIDING

Begin 2019 telde Nederland 1,3 miljoen jongeren met een migratieachtergrond. Dat was 27% van alle jongeren. In de drie grootste steden, Amsterdam, Rotterdam en Den Haag, was dat rond de 60% (Jaarrapport Landelijke Jeugdmonitor, 2019). In 2017 had echter slechts 4% van de leerkrachten op basisscholen een migratieachtergrond (Arbeidsmarktanalyse Platform Primair Onderwijs, 2018). In Amsterdam heeft 15,2% van de 18-jarigen ten minste één ouder die in Marokko geboren is. Op de UvA is het percentage eerstejaars studenten met ten minste één ouder geboren in Marokko 1,4% (Wekker et al., 2016).

Het gros van de leerkrachten, psychologen en pedagogen is, ook in de grote steden, wit en verandert niet mee met de maatschappij. Dit heeft gevolgen voor de cliënten waarmee we werken. Hulpverleners kunnen op automatische, onbewuste wijze meewerken aan uitsluiting en stereotypering in de diagnostiek en hulpverlening (Kouratovsky, 2007). Langzaam wordt in Nederland erkend dat er sprake is van institutioneel racisme, zoals recent ook toegegeven door de staatssecretaris die verantwoordelijk is voor de belastingdienst. Zoals Abram de Swaan (p. 149, 2019) zegt: “We hebben allemaal en levenslang het fijnstof ingeademd van de sociale discriminatie die ons omringt en waar we blijkbaar deel van uitmaken.”

WITTE DIAGNOSTIEK

Italiaanse dokters zien bij Ierse patiënten meer depressies, terwijl Ierse dokters bij Italiaanse patiënten meer hypomane of manische toestanden veronderstelden (Kortman, 2010). Onvoldoende kennis van elkaars cultuur kan leiden tot mispercepties. En dat blijkt in de dagelijkse praktijk. Zo worden Nederlanders van kleur eerder, op onhoudbare gronden, als zwakbegaafd en antisociaal getypeerd (Kouratovsky, 2007). Vanaf zeer jonge leeftijd zijn er al effecten waarneembaar van cultuur op basale neuropsychologische fenomenen, zoals waarneming en geheugen. Complexere begrippen en fenomenen als intelligentie en persoonlijkheid zijn dan ook niet los te zien van taal en cultuur (Kouratovsky, 2007).

In de normgroep van de WAIS-IV (één van de meest gebruikte intelligentietests) zijn Nederlanders van kleur ondervertegenwoordigd (Wechsler, 2008). Doordat het gebruikte meetinstrument onvoldoende aansluit bij taal en cultuur is er sprake van een onderschatting van ten minste 5 IQ-punten, mogelijk meer, aldus de handleiding (Wechsler, 2008). Een ander onderzoek (Van Dijk & Tellegen, 2006) komt uit op zelfs 11,5 IQ-punten verschil. In de WISC-V lijkt de normgroep iets beter te zijn, maar dan nog kunnen constructbias, methodebias en itembias zorgen voor vertekeningen, zo wordt in de handleiding aange-

geven (Wechsler, 2014). Daarnaast wordt een IQ-meting beïnvloed door allerlei omgevingsfactoren en door emotionele en motivationele aspecten (Barkley, 2012) waardoor een IQ-meting bij Nederlanders met (ouders met) een migratieachtergrond minder betrouwbaar wordt.

WIT STRAFRECHT

In rapportages in de strafrechtketen is er eveneens sprake van een vertekening; bij verdachten van kleur worden minder positieve factoren waargenomen, er wordt minder genuanceerd gedacht over toerekeningsvatbaarheid en is er een significant verschil bij de sanctieadviezen. Dit heeft gevolgen voor de strafmaat en kan mede verklaren waarom er een oververtegenwoordiging is van jongeren van kleur in jeugdgevangenissen (Schalkwijk, 2022). Ook etniciteit op zichzelf wordt soms als 'risicofactor' benoemd, terwijl de etnisch-culturele achtergrond niet van invloed is op het wel of niet crimineel worden van mensen (Schalkwijk, 2022). Een samenhang is immers nog geen causaliteit.

Niet alleen worden cliënten van kleur cognitief lager ingeschat, ook worden ze vaker als gevaarlijk beoordeeld en vaker als minder gemotiveerd ingeschat (Mulder et al., 2006). Door een andere klinische presentatie van klachten worden er verkeerde inschattingen gemaakt waardoor er meer gedwongen opnames plaatsvinden (van Dijk, 2010).

WITTE BEHANDELING

Omdat het voor witte mensen vaak erg lastig is om de impact te snappen van discriminatie en racisme, is dit nauwelijks een gespreksonderwerp in de behandelkamer. Huidskleur en andere etnische kenmerken worden niet benoemd alsof deze niet bestaan. En deze verkrampde voorzichtigheid en deze blinde vlek voor kleurverschil kan leiden tot onveiligheid in de therapeutische relatie (De Jong, 2010).

Het niet benoemen, bespreken en bevragen van iemand zijn achtergrond of uiterlijk kan namelijk leiden tot een ander niet in volledigheid zien of begrijpen. Hiermee zou de therapie het verlengde kunnen worden van iemands negatieve ervaringen in de maatschappij. Zo'n stagnatie in de therapeutische relatie zou voor beide partijen dan een bevestiging kunnen zijn van bestaande denkbeelden van elkaar.

Daarnaast kan de suggestie ook gewekt worden dat de (witte) therapeut niets durft te zeggen over huidskleur, kennelijk uit angst iets te kunnen zeggen wat op een discriminerende of racistische instelling wijst (Gomperts,

2010) wat nog meer onveiligheid in de behandelkamer kan opleveren.

WIT ONDERWIJS

Ondanks jarenlang (en ondertussen opgeheven) spreidingsbeleid is het niet gelukt om scholen gemengder te krijgen. Er is een tweedeling tussen rijke en arme scholen en aangezien kleur in Nederland in hoge mate samenhangt met armoede en sociale achterstand gebruikt men de op zichzelf weer racistische labels 'witte en zwarte scholen'. En op scholen in arme buurten halen kinderen lagere citoscores dan op de rijke, overwegend witte scholen.

Naast het bestaan van deze segregatie is ook het lesmateriaal een probleem. Aan slavernij wordt veelal slechts een paar zinnen besteed vanuit het perspectief van de witte Nederlander en ingebed in trots over de Gouden Eeuw (Weiner, 2014). En niet alleen studieboeken, ook kinderliteratuur en kinderfilms zijn vaak geschreven door een witte lens.

HALVE OPLOSSINGEN

Dat we 'iets' moeten met culturele diversiteit wordt in het werkveld onderkend; er zijn binnen verschillende domeinen op verschillende niveaus gesprekken gaande over hoe de hulpverlening meer een weerspiegeling kan worden van de diverse samenleving en cliëntenpopulatie.

Omdat mensen van verschillende etnische groepen verschillend kunnen reageren op medicijnen, zijn er aanpassingen nodig, zo wordt onderkend (bijvoorbeeld Sontoredjo et al., 2013). Er zijn verder nieuwe vragenlijsten, zoals het Cultureel Interview, ontwikkeld (Pharos.nl). En in de Kind en Jeugd Trauma Screener (KJTS) wordt terecht als mogelijk traumatische ervaring ook het racistisch behandeld voelen genoemd [overigens helaas niet in de DITS-LVB noch in de CAPS-CA], waardoor dit toch iets meer een gespreksonderwerp kan worden. En op 2 juli 2022 is er in de Tweede Kamer een motie aangenomen om mensenrechten en antidiscriminatie een herkenbaar en belangrijk onderdeel te maken van de nieuwe kerndoelen van het basis- en voortgezet onderwijs. Daarnaast wil de Kamer dat er in de lerarenopleidingen expliciet aandacht wordt besteed aan racisme, discriminatie en antisemitisme. Deze benadering 'give us the tools, we'll do the job' is een goede eerste stap.

Tegelijk kan de focus op richtlijnen, lesprogramma's en vragenlijsten ons ook een alibi verschaffen om de eigen

attitude en de individuele, sociale of groepstegenoverdracht buiten beschouwing te laten. Terwijl, wij *zijn* de tools, met al onze beperkingen (De Jong, 2010).

In feite zijn het aanpassen van ‘tools’ halve oplossingen en is diepgaandere reflectie noodzakelijk op het thema huidskleur, racisme, cultuur en inclusie. Cultuursensitiviteit betekent dat hulpverleners zich ervan bewust zijn dat cultuur niet alleen een zaak van de ‘vreemde’ ander is, maar ook verweven is met hun eigen, alledaagse manier van doen (Van Dijk, 2010). En zoals bij pesten in de klas niet alleen gekeken moet worden naar de pester en de gepesten, maar juist ook naar de rol van de meerderheid van toeschouwers (bijvoorbeeld Goossens et al., 2012), de cultuur in de klas, van de school, de buurt en de maatschappij, geldt ditzelfde ook voor racisme en discriminatie.

Het stellen dat je zelf niet racistisch bent, is niet alleen onjuist, zoals we later in dit artikel zullen uitleggen. Door je afzijdig te houden, door je eigen ‘ingeademde fijnstof’ te ontkennen en door het racisme, waar we deel van uitmaken, niet te willen zien, houd je ook de bestaande onrechtvaardigheid in stand. Dit is iets waar de afgelopen tijd in de boekhandel veel over terug te vinden is (zie bijvoorbeeld: Wit huiswerk, samengesteld door Anne van der Ven, 2020; Het antiracisme handboek, door Chanel Matil Lodik, 2021; Hallo witte mensen door Anousha Nzume, 2017; Waarom ik niet meer met witte mensen over racisme praat, door Reni Eddo-Lodge, 2019) waarbij met name het boekje *Opgroeien in kleur* van Judi Mesman (2021) veel wetenschappelijk onderbouwde feiten en inzichten levert.

CENTRALE VRAGEN

De centrale vragen die we onszelf willen stellen is: hoe kunnen we zorgen dat wij als hulpverleners niet onbedoeld bijdragen aan institutioneel racisme. En daarnaast: Als we ons realiseren dat racisme behoorlijk is ‘ingebakken’, hoe kunnen we onze cliënten hier dan in begeleiden. Dit kunnen ongemakkelijke vragen zijn, want niemand wil zichzelf als ‘racistisch’ zien en dat is wel wat we de lezer vragen.

Om op deze vragen antwoord te kunnen geven, gaan we in de volgende paragrafen in op de volgende kwesties:

1. Hoe ontstaat racisme, op welke ontwikkelingsleeftijd en welke factoren spelen hierbij een rol?
2. Wat voor keuzes kunnen wij hierin maken in de verschillende levensgebieden waar we invloed hebben:

als professional in de instelling of school waarin we werken, als behandelaar in het contact met cliënten, als opvoeder met de kinderen die ons toevertrouwd zijn en als mens in de maatschappij?

HET ONTSTAAN VAN RACISME BIJ KINDEREN

Voor de lezer die van zichzelf denkt niet zoveel last te hebben van stereotypen en vooroordelen is het interessant om eens de Implicit Association test (IAT) te doen (www.implicit.harvard.edu). Helaas zijn de meeste mensen behept met stevige vooroordelen.

Judi Mesman geeft in *Opgroeien in kleur* (2021) een uitgebreid overzicht van de wetenschappelijke stand van zaken over hoe (vroeg) racisme ontstaat. Baby's van 3 maanden die tot de etnische meerderheidsgroep behoren, hebben al een voorkeur voor gezichten van hun eigen etnische groep. Daarnaast neemt het vermogen vanaf 6 maanden af om gezichten binnen de andere groep te onderscheiden. Dus al heel vroeg ontstaat het idee ‘ze zijn allemaal hetzelfde’.

Kinderen van 3–4 jaar schrijven al veel meer positieve en negatieve kenmerken toe aan witte dan wel zwarte poppen. Voor een deprimerende illustratie hiervan kun je op YouTube ‘dolltest’ intypen.

De piek in vooroordelen tegen andere etnische groepen ligt tussen 5 en 7 jaar. Dit is ook het moment dat er een piek is in genderstereotypen. Het wereldbeeld op die leeftijd is veelal: meisjes dragen roze jurkjes en jongens houden van auto's en witte mensen zijn beter dan bruine en zwarte mensen.

Tussen 8 en 10 jaar neemt dit wat af; kinderen worden iets meer flexibel in hun denken over sociale categorieën (Mesman, 2021). Kinderen zijn (vanaf) dan steeds meer in staat om te nuanceren en een oordeel te vormen dat gebaseerd is op complexere elementen. Zo leren zij dat kinderen waar ze geen vriendjes mee zijn, wel een goed mens kunnen zijn. Verder komen ze te weten dat zowel positieve als negatieve eigenschappen aanwezig kunnen zijn bij personen uit dezelfde etnische groep. Verder zijn kinderen rond deze leeftijd minder impulsief en kunnen dus beter nadenken voordat ze (met minder vooroordelen) reageren op een ander (Van Keulen, 2004).

Maar hoe zit het met mensen met een licht verstandelijke beperking (LVB)? Juist zij hebben meer moeite om zich wegwijs te maken in deze complexe onoverzichtelijke wereld en hebben dus meer behoefte om de wereld (strikt)

te blijven indelen in categorieën en groepen. Mensen met een LVB hebben moeite met abstract redeneren; hun denken is veelal concreet en blijft vaker beperkt tot wat ze zich concreet kunnen voorstellen en wat zich op dat moment afspeelt (Douma, 2018). Enigszins generaliserend gezegd: ze hebben meer moeite met het reflecteren op eigen gedrag, gedachten en gevoelens en reageren eerder vanuit automatisme, hebben meer moeite om verbanden te zien tussen oorzaak en gevolg en te anticiperen op iets en meer moeite om emotie te herkennen bij zichzelf en de ander en zich te verplaatsen in andermans perspectief. Bij veel mensen met een LVB is er nog in hoge mate sprake van hokjes-denken.

Echter moet hierbij wel opgemerkt worden dat LVB ook een ‘hokje’ is en wordt vastgesteld op basis van cognitieve en adaptieve ontwikkelingen (die weer beïnvloed worden door genetische en omgevingsfactoren, emotionele en motivationele aspecten) die bij ieder individu anders tot uiting komen. Het is daarom belangrijker om te kijken per individu welke beperkingen en krachten er zijn, welk samenspel van factoren hierin meespelen en welke benaderingswijze nodig is om te leren en te ontwikkelen.

WAT KUNNEN WE HIERIN VERANDEREN?

Stereotypen kunnen veranderen. In de 18e eeuw werd roze als een mannelijke kleur gezien en liepen jonge mannen in roze kleding met geborduurde bloemen erop. Na vele eeuwen van kolonialisme en slavenhandel is het stereotype ‘wit is goed, zwart is slecht’ nog behoorlijk verankerd, maar culturen veranderen doorlopend. En waar homoseksualiteit aanvankelijk een misdad, later een ziekte en nu gelukkig steeds vaker sociaal geaccepteerd wordt, kunnen ook beelden over huidskleur veranderen. Maar verandering gaat niet vanzelf. Wat kunnen wij zelf hierin betekenen?

1. Beter representatie

Zoals genoemd hebben baby’s die behoren tot een etnische meerderheidsgroep al een voorkeur voor gezichten van hun eigen etnische groep. Echter geldt dit niet voor witte baby’s die opgroeien in een etnische diverse buurt en baby’s van een etnische minderheidsgroep. Het vaker zien van mensen met een andere kleur zorgt ervoor dat deze voorkeuren niet ontstaan. Hier ligt dus een oplossing: als mensen, liefst zo vroeg mogelijk, meer diversiteit zien, nemen vooroordelen af.

Helaas is dit nog niet zo eenvoudig. De maatschappij is behoorlijk gesegregeerd. Genoemd zijn reeds de witte

en zwarte scholen en het lesmateriaal vanuit ‘wit perspectief’. Daarnaast is er ook sprake van overrepresentatie van witte mensen in films, reclame, (jeugd)literatuur, schoolboeken en lesmateriaal, overrepresentatie van witte mensen in hogere functies, onder beroemdheden in de politiek. En ook overrepresentatie van witte mensen in de hulpverlening.

Dus: zorg voor meer diversiteit onder je collega’s door een andere sollicitatieprocedure. Maar, ook dat gaat niet vanzelf. Uit onderzoek blijkt dat op dit moment witte geweldsdelinquenten Nederlanders een grotere kans hebben uitgenodigd te worden voor een sollicitatie dan niet geweldsdelinquenten Nederlanders van kleur (Van den Berg et al., 2017). Ja letterlijk: liever als sollicitant een wit persoon die geweldsdelinquent is dan een persoon van kleur met hetzelfde cv, maar dan zonder veroordeling voor geweld.

Hoe het anders kan, kun je vinden bij [kis.nl](https://www.kis.nl) (zie voor meer informatie hierover <https://www.kis.nl/publicatie/discriminatie-werving-en-selectie-aanpakken-wat-werkt>).

En niet alleen het personeel mag meer kleur hebben. Zorg ook voor meer diversiteit in de televisieprogramma’s die bekeken worden, en in de boekjes en het schoolmateriaal dat aangeschaft wordt. Inspiratie kun je opdoen in bijvoorbeeld Emanuels (2020) of kijk op [boekwijzer.com](https://www.boekwijzer.com) en klik door op categorie en thema diversiteit, of ga naar <https://www.kinderboeken.nl/diversiteit-inclusiviteit/>

2. Benoemen van racisme en het begrip eerlijkheid

Veel racisme is misschien niet zo bedoeld, maar alle micro-agressies bij elkaar zijn ontzettend pijnlijk voor mensen van kleur en hebben tot gevolg dat de bestaande ongelijkheid in stand gehouden wordt. Het is niet eenvoudig om mensen aan te spreken op micro-agressies en al helemaal niet als de slachtoffers van racisme dit doen. Juist mensen van kleur hebben veel last van ‘gaslighting’ en ‘tone policing’. Gaslighting is een vorm van psychologische manipulatie en houdt in dat elke vorm van discriminatie gewoonweg ontkend wordt, omdat het ‘niet zo bedoeld is’. De term komt uit het toneelstuk ‘Gaslight’ waarin een man zijn vrouw zo manipuleert dat zij gaat geloven dat ze gek is. In analogie hiervan worden mensen die aangeven last te hebben van micro-agressies (zoals de steeds weer herhaalde vraag: “Waar kom je echt vandaan?” en dubieuze complimenten als “Je spreekt goed Nederlands

voor een Marokkaan” en het hele zwarte piet fenomeen) stelselmatig voor gek verklaard; het was niet zo bedoeld, je moet niet zo gevoelig zijn (bijvoorbeeld Lodik, 2021).

Tone policing is een klassieke ‘ad hominem-argumentatie’. Als iemand een pijnlijkheid benoemt, wordt diegene aangevallen op zijn toon of hoe iemand het zegt, in plaats van dat er op de inhoud ingegaan wordt (Lodik, 2021). Dit was zichtbaar in de Tweede Kamer toen Sylvana Simons rustig een kritische vraag stelde, waarop Rutte reageerde met: “Je hoeft niet zo boos te worden!” Waarbij het overigens lastig is om je toon te allen tijde rustig te houden als je dagelijks wordt geconfronteerd met racisme.

Juist op een jonge cognitieve leeftijd is het begrip ‘eerlijkheid’ van groot belang. Kinderen vinden het erg belangrijk dat alles eerlijk verdeeld wordt en het drama is groot als iets niet eerlijk is. Waar dit in de vroege jaren nog gaat over een hele reep chocolade die in 2 gelijke helften gedeeld kan worden, gaat dit vanaf de kleuterleeftijd meer over gelijke behandelingen die ze krijgen van een ander. Uit onderzoek blijkt dat wanneer kinderen de keuze krijgen om te kiezen voor gelijkheid en eerlijkheid, ze dit zullen doen (Killen & Smetana, 2015).

Kinderen hebben wel meer de neiging om meer te delen binnen de voor hen eigen groep; kinderen die dezelfde taal spreken, in dezelfde klas zitten, eerder vrienden dan vreemden (Killen & Smetana, 2015).

Het algemene rechtvaardigheidsgevoel van kleuters is doorgaans al sterk ontwikkeld (Killen & Smetana, 2015; Rochat et al., 2016). Uit verschillende onderzoeken blijkt dat peuters al zeer bewust bezig zijn met andermans welzijn als zij bij de ander bijvoorbeeld pijn of verdriet opmerken en hierop kunnen reageren met zorg. Peuters kunnen onderscheid maken in goede en slechte acties en zijn eerder geneigd tot pro-sociale acties dan anti-sociale acties (Rochat et al., 2016).

Dit biedt mooie aanknopingspunten om zaken als racisme en vooroordelen te bespreken. Die zijn namelijk niet eerlijk. Hier ligt ook een kans voor jongeren en volwassenen met een LVB. Volgens onderzoek van Jelle Drost (zie jongenlastig.nl) beschikken jongeren en volwassenen met een LVB vaak over kwaliteiten als eerlijkheid en behulpzaamheid.

Ook het thema ‘per ongeluk of expres’ is aan kinderen zeer besteed. Kinderen leren al vrij vroeg dat ook al deed je het niet expres, je “sorry” kunt zeggen (Mesman, 2021). Iets wat overigens op dit moment helaas weinig volwas-

senen lukt als ze aangesproken worden op een racistische opmerking.

3. Het aanleren van inlevingsvermogen

Gelukkig zijn we als mens, meer dan ieder ander dier, in staat tot een vreedzame samenwerking. En hebben we hiervoor ook eigenschappen zoals aanpassingsvermogen, empathie, zelfbeheersing en reflectie (d’Ansembourg & Van Reybrouck, 2017). Kinderen in de identificatiefase, bij een emotionele leeftijd tussen 3 en 7 jaar, ontwikkelen de basis voor empathie (Morisse & Došen, 2017). En onderzoek laat zien dat kinderen (en volwassenen) met meer empathie over het algemeen positievere sociale relaties hebben én dat ze minder vooroordelen hebben over andere groepen (Eisenberg et al., 2010).

Het is dan van belang dat empathie niet alleen aangeleerd en ervaren wordt binnen de eigen groep. Dat er sprake is van empathie en moraliteit ten opzichte van de eigen groep, maar vijandigheid ten opzichte van anderen (De Winter, 2011). Dit misverstand, dat empathie enkel zou hoeven te gelden voor onze eigen cirkel, is zo oud als onze jaartelling. Als Jezus opmerkt: “Hebt u naaste lief als uzelf”, moet Jezus aan de hand van het verhaal van de Barmhartige Samaritaan uitleggen dat de naaste ook iemand kan zijn vanuit een andere etnische groep. In die zin had hij beter kunnen zeggen: “Hebt u verste lief als uzelf”, want daar ligt juist de uitdaging.

In de praktijk fluctueert het empathisch vermogen nogal, afhankelijk van wie als ‘ingroup’ wordt beschouwd. Daardoor ontpoppen aardige huisvaders zich soms tot massamoordenaars, zoals we tijdens de Shoah hebben gezien (Browning, 2001; Welzer, 2006). De empathie moet zich dus juist ook uitstrekken naar gemarginaliseerde groepen. En daarbij moeten we oppassen dat mensen uit gemarginaliseerde groepen zich niet eerst ‘beter’ dan de rest moeten gedragen om erbij te mogen horen. In het populaire kinderboek ‘Kikker en de Vreemdeling’ van Max Velthuis, leren de dieren (en dus de kinderen aan wie we het voorlezen) dat de ‘Rat’ (een ongelukkig gekozen dier in dit verband) erbij mag horen, maar pas nadat hij een heldendaad heeft verricht. Dit soort ‘voorwaardelijk erbij mogen horen’ gaat voorbij aan de kern waar het om gaat: dat we juist geen onderscheid willen maken op basis van huidskleur. Een Samaritaan hoeft niet meer Barmhartig te zijn dan een ander. Het is dus van belang dat empathie tot ontwikkeling gebracht wordt, waarbij de empathie dus expliciet ook geldt voor die mensen die minder op ons lijken.

Medemenselijkheid ontstaat wanneer er via onderwijs en opvoeding drie soorten capaciteiten tot ontwikkeling worden gebracht, aldus Martha Nussbaum (geciteerd in De Winter, 2011), namelijk het vermogen tot kritisch zelfonderzoek en tot kritisch denken over de eigen cultuur en tradities, ten tweede het vermogen om zichzelf te zien als mens in relatie tot anderen en ten derde het vermogen tot empathie. Dit zijn grote opvoeddoelen. Zeker bij mensen met een LVB is hierbij van belang dat er veel kleine stapjes gezet worden met veel herhaling en oefening, aansluitend bij hun belevingswereld en leren vanuit het ervaren (Douma, 2018).

4. Zicht op trauma, opvang en weerbaar maken

Zoals genoemd is in de KJTS het racistisch behandeld voelen opgenomen in de opsomming van mogelijke traumatische ervaringen. Het lastige hierbij is dat traumabehandeling meer effect heeft als de traumatisering stopt. Als een kind dagelijks mishandeld wordt, is het een logische eerste stap om het kind eerst naar een veilige plek te brengen, voordat je start met traumabehandeling. Je kunt een gediscrimineerd kind echter niet uit de discriminerende context halen aangezien dit zo verweven is in de hele maatschappij.

Recent werd de impact van dagelijks racisme voor één van de auteurs weer duidelijk tijdens een traumabehandeling van een jongen van kleur. De jongen was neergestoken. De kern van zijn trauma was echter niet het neergestoken worden, maar dat niemand hem hielp. De mensen op straat deinsden terug zodra ze hem zagen. En dit maakt hij dagelijks mee als maaltijdbezorger; zodra hij aanbelt en de deur wordt opengedaan, ziet hij 10 keer per avond witte mensen terugdeinzen zodra ze hem voor de deur zien met een maaltijd. Die eerste schrik, die hij doorlopend ziet in de ogen van witte mensen, leidt ertoe dat hij tijdens de traumabehandeling in pijn uitroept: “Ik haat witte mensen!”

Deze jongen noemde het niet, maar het is goed mogelijk dat hij niet alleen tijdens maaltijdbezorging, maar ook in contact met vele (witte) hulpverleners dit heeft ervaren. De auteurs kunnen in ieder geval niet uitsluiten zich wel eens onbewust schuldig te hebben gemaakt aan micro-agressies tijdens een eerste kennismaking. Een voorbeeld wat ik laatst hoorde van een moeder: haar jongste kind heeft taalproblemen; de intern begeleider van school ziet een moeder met een hoofddoekje en de eerste vraag is: “Welke taal spreken jullie thuis?” In eerste opzicht is dit

een logische vraag vanuit school. Maar dit viel echter verkeerd bij deze moeder: “Ik ben in Nederland geboren, heb Universiteit gedaan en heb een leidinggevende functie. Maar Nederlanders zien mijn hoofddoekje en de rest wordt ingevuld, alsof ik een soort analfabete import-bruid ben. Ik word er verdrietig van dat steeds hetzelfde beeld opkomt bij mensen.” Als je het niet zelf levenslang en levensbreed ondervindt, kun je bijna enkel raden naar de diepgaande impact van al deze kleine micro-agressies. En dit is niet enkel voor deze moeder verdrietig, het is ook jammer voor de intern begeleider. Doordat zij afgeleid werd door het hoofddoekje lukte het niet meer om breder te kijken en betere vragen te bedenken.

Het actief bevragen naar ervaringen van racisme, het hier mensen in opvangen en indien nodig voor behandelen, is dan ook van belang. Door het bespreekbaar te maken kunnen we jongeren actief helpen met het omgaan met onrecht en hen helpen ondanks deze ervaringen een positief zelfbeeld te ontwikkelen. En niet door hen wijs te maken ‘dat het allemaal wel meevalt’ of dat ze ‘er niet zo zwaar aan moeten tillen’ of ‘dat het niet zo bedoeld is’.

CONCLUSIE/BESLUIT

Reflectie op kleur is geen liefdadigheid. Met meer kennis van het leven in verschillende culturen, verrijk je (ook) jezelf. Ongemakkelijke vragen leiden tot andere inzichten, waardoor je als mens in ontwikkeling blijft. En volgens de Sociaal Economische Raad bieden culturele en etnische diversiteit bovendien ook nog meer kans op bovengemiddelde winstgevendheid (SER, 2019).

Reflectie op kleur is dan wel geen liefdadigheid, maar wel noodzakelijk. We kunnen onze ogen niet sluiten voor het institutioneel racisme, noch voor ons eigen aandeel hierin. We kunnen hier bewust mee aan de slag gaan door: te streven naar een betere representatie binnen scholen en de hulpverlening en meer diversiteit te bieden in het opvoedmateriaal dat we gebruiken; racisme bespreekbaar te maken en expliciet als opvoedthema mee te nemen; kinderen van jongs af aan te leren empathie te tonen, juist ook naar mensen die van ons verschillen; en door ons bewust te zijn van de traumatische impact van racisme en mensen te ondersteunen om hiermee om te gaan. Dit vraagt om enerzijds kennis en anderzijds onderkenning en bereidheid te twijfelen aan je eigen gezichtspunten. Het zal je leven verrijken, want er zijn zoveel mooie kleuren te zien!

LITERATUUR

- Barkley, R. (2012). *Executive functions: What they are, how they work and why they evolved*. Guilford Publications.
- Berg, C. van den, Blommaert, L., Bijleveld, C., & Ruiter, S. (2017). Veroordeeld tot (g)een baan: Hoe delict- en persoonlijkheidskenmerken arbeidsmarktkansen voor veroordeelden beïnvloeden. *Tijdschrift voor Criminologie*, 59(1-2), 113-135.
- Browning, C. (2001). *Ordinary men: Reserve Police Battalion 11 and the final solution in Poland*. Penguin books.
- Douma, J. (2018). *Jeugdigen en (jong)volwassenen met een licht verstandelijke beperking*. Landelijk Kenniscentrum LVB. Te verkrijgen via <https://www.kenniscentrumlvb.nl/product/jeugdigen-en-jongvolwassenen-met-een-licht-verstandelijke-beperking/>
- Dijk, R. van (2010). De kleur van ggz in Nederland. In J. de Jong & S. Colijn (Red.), *Handboek culturele psychiatrie en psychotherapie* (pp. 229-247). De Tijdstroom.
- Dijk, H. van, & Tellegen, P. J. (2004). *NIO Nederlandse intelligentietest voor onderwijsniveau: Handleiding en verantwoording*. Boom testuitgevers
- d'Ansembourg, T., & Reybrouck, D. van (2017). *Vrede kun je leren*. De Bezige Bij.
- Emanuel, J. (2020). Antiracisme vanaf de luiers. In A. van der Ven (Red.), *Wit huiswerk* (pp. 29-50). De Geus.
- Eisenberg, N., Eggum, N., & Di Giunta, L. (2010). Empathy-related responding: Associations with prosocial behavior, aggression, and intergroup relations. *Social Issues and Policy Review*, 4(1), 143-180. doi: 10.1111/j.1751-2409.2010.01020.x
- Gomperts, W. (2010). Psychoanalytische psychotherapie. In J. de Jong & S. Colijn (Red.), *Handboek culturele psychiatrie en psychotherapie* (pp. 529-544). De Tijdstroom.
- Goossens, F., & Vermande, M. (2012). *Pesten op school: Achtergronden en interventies*. Boom Lemma Uitgeverij.
- Jong, J. de (2010). Cultureel verantwoorde gezondheidszorg. In J. de Jong & S. Colijn (Red.), *Handboek culturele psychiatrie en psychotherapie* (pp. 247-265). De Tijdstroom.
- Keulen, A. van (2004). *Jonge kinderen discrimineren niet: Omgaan met diversiteit in kindercentra en op school*. Uitgeverij SWP.
- Killen, M., & Smetana, J. G. (2015). Origins and development of morality. In M. E. Lamb & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology and developmental science: Socioemotional processes* (pp. 701-749). John Wiley & Sons, Inc. <https://doi.org/10.1002/9781118963418.childpsy317>
- Kortman, F. (2010). Transculturele psychiatrie. In M. H. Hengeveld, A. J. L. M. van Balkom, C. van Heeringen, & B. G. C. Sabbe (Red.), *Leerboek psychiatrie* (pp. 619-626). De Tijdstroom.
- Kouratovsky, V. (2007). Ontwikkeling en inwikkeling: Naar een cultuursensitieve diagnostiek en therapie voor kinderen en adolescenten. In R. Beunderman, A. de Savenije, F. Rijke, & P. Willems (Red.), *Interculturalisatie in de Jeugd-GGZ* (pp. 166-178). Van Gorcum.
- Lodik, M. (2021). *Het antiracisme handboek*. Bruna Uitgevers B.V.
- Mesman, J. (2021). *Opgroeien in kleur*. Uitgeverij Balans
- Morisse, F., & Došen, A. (2017). *SEO-R2. Schaal voor Emotionele ontwikkeling van mensen met een verstandelijke beperking - Revised. Instrument voor assessment*. Garant BV.
- Mulder, C. L., Koopmans, G. T., & Selten, J.-P. (2006). Emergency psychiatry, compulsory admissions and clinical presentation among immigrants to the Netherlands. *The British Journal of Psychiatry*, 188, 386-391.
- Rochat, P., & Robbins, E. (2016). Sharing and fairness in development. In J. Kiverstein (Ed.), *The Routledge handbook of philosophy of the social mind* (pp. 222-244). Routledge.
- Schalkwijk, F. (2022). *Morele ontwikkeling en jeugdgedelinquentie: De mythe van de gewetenloze jongere ontrafeld*. Boom.
- Sontoredjo, T., Boer, A. de, & Maitland-van der Zee, A. (2013). Etnische farmacogenetica. *Nederlands Tijdschrift Geneeskunde*, 157, A6118.
- SER (2019). *Diversiteit in de top: Tijd voor versnelling*. Te verkrijgen via <https://www.ser.nl/nl/Publicaties/diversiteit-in-de-top>
- Swaan, A. de (2019). *Tegen de vrouwen: De wereldwijde strijd van rechtsisten en jihadisten tegen de emancipatie*. Prometheus.
- Wechsler, D. (2008). *Wechsler adult intelligence scale* (4th ed.). Bloomington, MN: Pearson.
- Wechsler, D. (2014). *Wechsler intelligence scale for children* (5th ed.). Bloomington, MN: Pearson.
- Weiner, M. (2014). *(E)rasing slavery: Racial neoliberalism, social forgetting, and scientific colonialism in Dutch primary school history textbooks*. Cambridge University Press
- Wekker, G., Slootman, M., Icaza, R., Jansen, H., & Vázquez, R. (2006). *Let's do diversity: Report of the University of Amsterdam Diversity Commission*. Amsterdam: UvA.
- Welzer, H. (2006). *Daders: Hoe heel normale mensen massamoordenaars worden*. Ambo.
- Winter, M. de (2011). *Verbeter de wereld, begin bij de opvoeding: Vanachter de voordeur naar democratie en verbinding*. Uitgeverij SWP.

GERAADPLEEGDE WEBSITES

<https://www.rijksoverheid.nl/actueel/nieuws/2022/05/30/aandacht-voor-institutioneel-racisme-binnen-toezicht-belastingdienst-en-toeslagen>

www.Pharos.nl

www.implicit.harvard.edu

<https://www.kis.nl/publicatie/discriminatie-werving-en-selectie-aanpakken-wat-werkt>

<https://www.kinderboeken.nl/diversiteit-inclusiviteit/>

<https://jongenlastig.nl/Actueel/archief-nieuwsberichten/12-positieve-kenmerken/>

<https://arbeidsmarktplatformpo.nl/wp-content/uploads/2019/11/Arbeidsmarktanalyse-PO-2018.pdf>

<https://www.cbs.nl/nl-nl/publicatie/2019/48/jaarrapport-2019-landelijke-jeugdmonitor>